

LA VALLTORTA I EL SEU CONJUNT RUPESTRE

Ramon VIÑAS i VALLVERDÚ

En acabar l'hivern del 1917, es va difondre la notícia del descobriment d'unes pintures rupestres allotjades en un abric situat a l'interior d'una imponent barrancada, coneguda amb el nom de La Valltorta. Aquella sensacional troballa va atreure la presència de varies comissions de prehistoriadors, els quals donarien a conèixer, per mitjà de diverses publicacions, un dels conjunts rupestres més notables del Llevant espanyol.

Al llarg d'aquelles primeres exploracions, dirigides per Hugo Obermaier i Pere Bosch Gimpera, la troballa de pintures rupestres es va anar succeïnt, així com nous jaciments arqueològics que van començar a senyalar un nou i més modern horitzó cultural per a tot aquell art, insòlit a Europa, que els homes de ciència havien fixat en les etapes del Paleolític Superior. Pocs anys després, alguns dels abrics o coves de La Valltorta van ser declarats Monument Històric-Artístic i van passar a figurar en els grans manuals de l'arqueologia com els documents més expressius de la prehistòria europea. Malgrat la seva importància, aquest característic estil peninsular no fou protegit com hauria sigut d'esperar i el deteriorament va anar assolint grans cotes fins arribar al lamentable estat actual.

Aquest barranc del prelitoral mediterrani constitueix el curs central d'una rambla que, amb el nom de Morellana, neix a les torrenteres de L'Alt Maestrat i discorre fins trobar el barranc d'Albocàsser. D'aquesta confluència s'origina l'abrupte traçat de La Valltorta, el qual va a parar a la Mar Mediterrània després de recórrer uns 30 kilòmetres.

Les condicions estructurals del paratge fan comprensible la seva elecció, en temps passats, com un lloc idoni per a l'aplicació de les tàctiques cinegèti-

ques. Els punts estratègics per a la caça major (principalment la cabra salvatge i el porc senglar) semblen haver condicionat la selecció dels recintes on apareixen les pintures, ja que la major part es localitzen a la zona mitja del barranc, on els cingles tenen de 50 a 80 metres d'alçada. Malgrat aquest agrupament, l'àrea de dispersió és d'uns 7 kilòmetres.

En aquesta zona, els abrics se succeeixen interminablement al llarg de les cingleres on es poden veure excel·lents plafons rocosos per a la realització de composicions pictòriques, millors inclús que els que foren elegits. Totes aquestes cavitats, però, es troben intactes, sense cap senyal de pigment, el que sembla demostrar una selecció estricta d'aquelles que tenien una posició estratègica en el terreny, que els hi conferiria un valor específic.

Entre les característiques més comunes, senyallem la seva proximitat a la confluència de torrents amb tolls quasi sempre amb aigua. Aquests abeuradors naturals deuriem ser passos obligats per als animals durant les estacions seques.

Així, doncs, la ubicació dels abrics amb pintures de La Valltorta ens fa pensar que el contingut ideològic de les seves manifestacions està estretament lligat al caràcter estratègic de l'abric. Hem de suposar de moment que aquests abrics-santuaris eren freqüentats durant els dies que duraven les caceres o bé durant els rituals que allà es realitzaven, segurament després d'un període d'absència que permetria la reproducció dels animals en els seus propis biòtops.

Temàtica

Les composicions de caça i els temes relacionats amb aquesta activitat són els que predominen dintre de la temàtica, al contrari d'altres que resten absents, com per exemple certes escenes agrícoles, domesticació d'animals i divinitats fàliques, més pròpies de grups neolitzats. La major part de les activitats que es desenvolupen en els frisos de La Valltorta apunten cap a un tipus de vida nòmada cultural-

Clasificación tipológica de las figuras humanas de la Valltorta, según H. Obermaier y P. Wernert:
1) Paquípedo (Cova dels Cavalls); 2) Cestosomático (Coves del Civil); 3) Nematomorfo (Coves de la Saltadora).

ment paleolítica, a jutjar per les seves nombroses escenes cinegètiques.

Les figures humanes són el motiu més tractat i el més diversificat estilísticament, amb 265 individus. En les escenes on apareixen els grups, generalment de caçadors, aquests són minoritaris, excepció feta d'una escena amb quasi 30 arquers del mateix estil. La resta es presenten en petits nuclis i nombroses activitats individuals.

Entre els temes menys representats figuren les escenes de recol·lecció, de les que hem pogut comptabilitzar 3 exemples, les danses, les possibles escenes d'iniciació, les lluites amb un sol arquer ferit i el tema insòlit d'una possible inhumació. D'altres figures aïllades semblen respondre per les seves particularitats a la personificació d'esperits de la caça, potser avantpassats totèmics i sers mitològics.

Pel que fa a les figures femenines, també escasses, s'observa que s'aparten del concepte estilístic dels arquers, excepte una d'elles. Les seves imatges són més aviat esquemàtiques i adopten una actitud hieràtica; així mateix, s'allunyen de les composicions predominants. Cal tenir en compte que són poc representatives, doncs només hem apreciat sis personatges, comptant tots els casos dubtosos.

Les representacions esquemàtiques són, per la seva escassetat, un tema excepcional en el conjunt, i es troben representades per barres, punts, traços i un cavaller d'estil esquemàtic acompanyat de varis càprids.

Les representacions faunístiques són, després de les figures humanes, el motiu més rellevant, amb 127 exemplars distribuïts entre les següents espècies: 21 cèrvids, 26 càprids, 5 porcs senglars, 2 èquids, 5 bòvids, 1 cànid, 36 restes d'animals indeterminats. A aquest grup cal afegir-hi els possibles insectes o aus que sumen 31 exemplars. Entre aquests animals hem pogut comprovar que els cèrvols mascles ocupen un lloc preferent, dels quals un bon nombre van ser realitzats de forma solitària i en posicions estàtiques, de marxa i sense relació amb els temes de caça. Sembla com si en algun moment haguessin simbolitzat la figura d'un esperit cosmogònic o potser un ser mític.

En resum, les composicions podrien quedar sintetitzades pels següents temes:

- Grups d'arquers.
- Escenes de caça.
- Arquers aïllats.
- Grups d'animals.
- Figures humanes.
- Animals aïllats.
- Animals mítics, divinitats cosmogòniques o figures totèmiques.
- Animals empaitats, ferits, etc.
- Grups d'aus o insectes.
- Figures femenines.
- Personatges mítics.
- Figura inhumada.
- Arquer ferit.
- Escenes de recol·lecció.
- Escenes de dansa o iniciació.
- Bosses, arcs i fletxes.
- Cavaller.
- Barres i traços.
- Motius indeterminats.

Tot aquest material iconogràfic es troba representat per petites imatges, algunes autèntiques mi-

niatures, quasi sempre d'un sol color, dintre la gamma del roig, castany i negre.

Des d'un punt de vista estilístic, les figures humanes poden agrupar-se en dos grans famílies: una amb tipus proporcionats i una altra amb tipus estilitzats, havent-hi formes intermèdies en tots ells, que si bé deuen pressuposar un concepte evolutiu, és un tema que encara s'ha d'abordar.

A l'examinar els dissenys dels animals es nota que els seus creadors tenien un coneixement correcte dels mateixos i, a pesar dels convencionalismes estètics, s'aprecien unes proporcions ajustades en la realització de la caixa toràcica, el múscle recte de l'abdomen, detallant la creu en el dors així com la cua; a les potes es distingeixen sovint el genolls, el taló i els unglots; al cap s'insinua el morro, de vegades la boca i quasi sempre les orelles i les banyes en perspectiva esbiaixada.

Com a resum direm que el tractament de les figures de la Valltorta ens presenta diverses escoles o autors amb dos estils principals: proporcionat i estilitzat, en els quals el realisme i el dinamisme de les escenes assoleixen els majors percentatges.

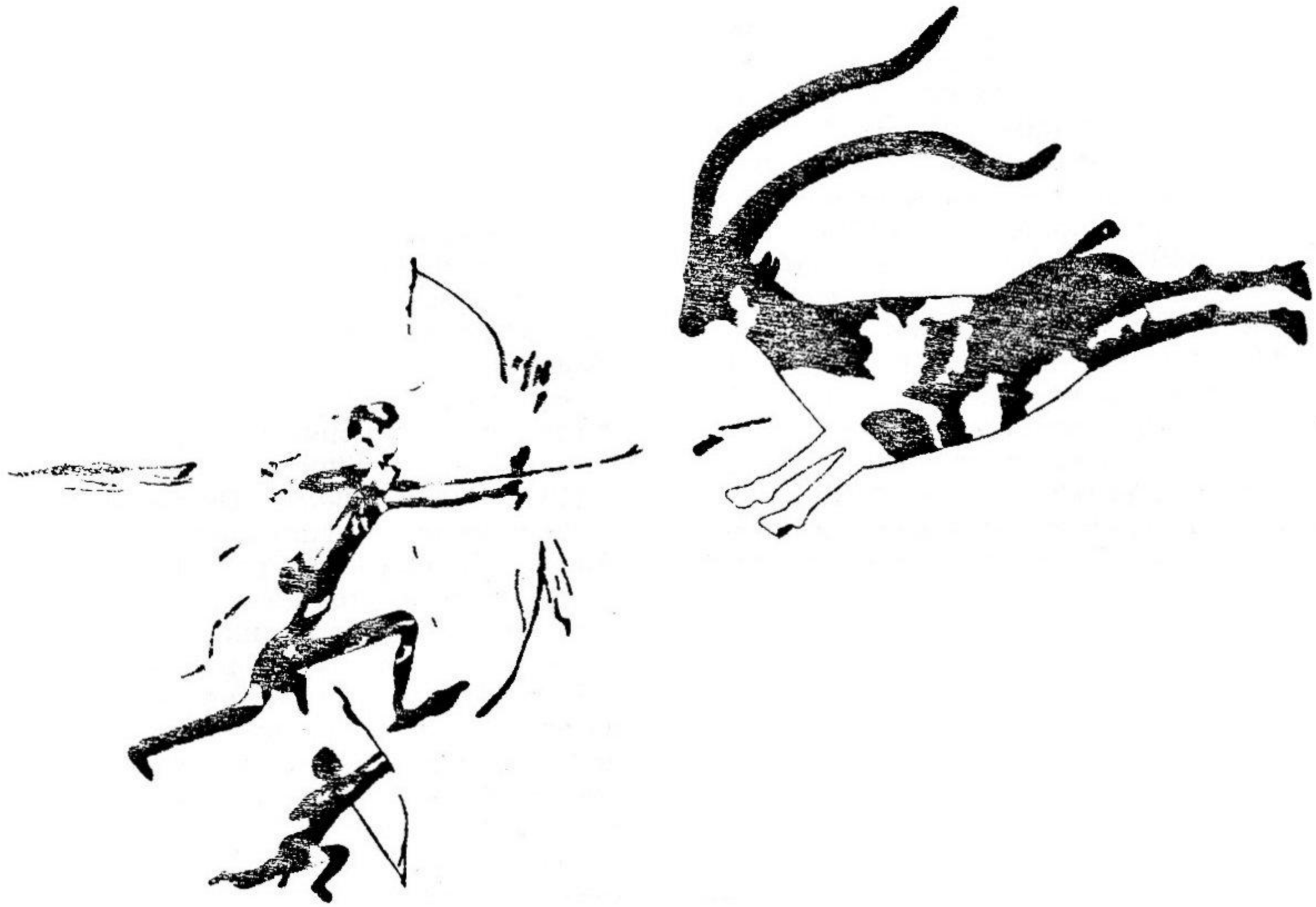
Hipòtesis i dades arqueològiques

Entre els especialistes hispànics, ens trobem amb certes discrepàncies a l'hora de tractar la cronologia i el desenvolupament de l'art llevantí. Per una banda, i descartades les teories paleolítiques sostingudes pels pioners H. Breuil i H. Obermaier, segueixen fermes els defensors d'un origen epipaleolític amb arrels paleolítiques autòctones, i per l'altra hi han els que consideren aquest art com un fenomen d'origen extern (almenys en la seva major part) e introduït en diferents onades des del Pròxim Orient, durant les fases del Neolític i del Bronze.

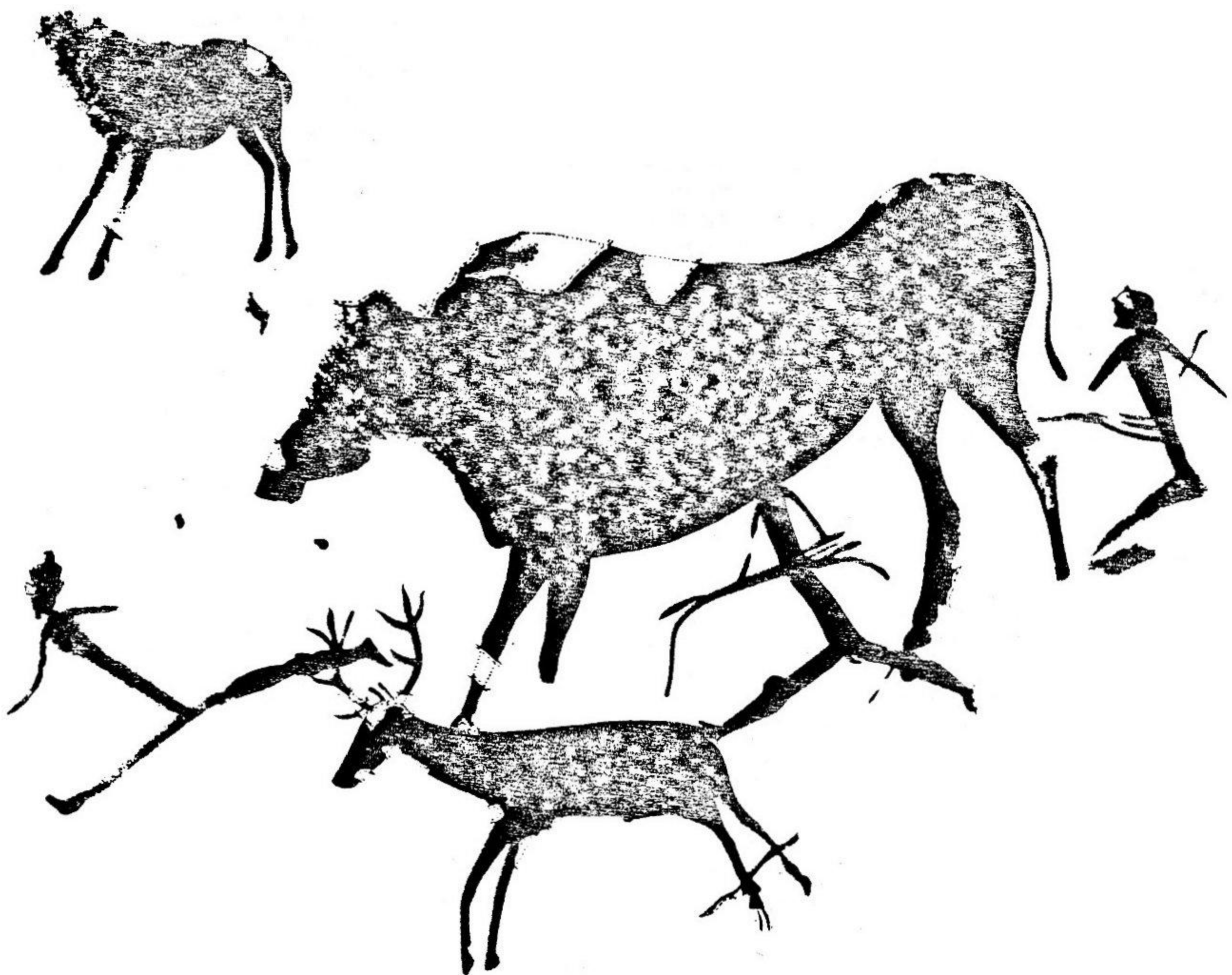
Si examinem aquestes dues hipòtesis, ens adonarem que pels partidaris de l'origen epipaleolític o mesolític és molt important l'estratigrafia i l'estudi tipològic dels utensilis lítics que apareixen en els jaciments de l'àrea de la pintura llevantina, doncs els materials epipaleolítics palesen en algunes coves els hàbitats més antics i són tipològicament els continuadors dels grups epigravetians, senyalant així que la vida tradicional deuria ser transmesa a les poblacions posteriors. Es per això que alguns autors s'inclinen per un origen epipaleolític i les consideren com el fruit de l'evolució dels propis epigravetians llevantins.

Passem ara a la tesi que encapçala el prehistoriador F. Jordà, el qual situa l'origen de l'art llevantí dins un horitzó neolític de clar perfil oriental, doncs la seva opinió és que la població que representa l'Art Llevantí duia a cap una agricultura primitiva amb bastó de cavar i aixada, coneixia la domesticació dels animals (gos, cabra i cavall), practicava la recol·lecció de la mel, fruits i hortalisses, desenvolupava una indústria textil domèstica i tenia la caça com una activitat econòmica complementària, per a la qual utilitzava l'arc simple i reflex i puntes de fletxa de sílex i de metall. Pel que fa a la utilització del metall, aquest autor apunta també cap als adornaments dels braçalets i diademes que porten les figures humanes.

La nostra opinió és que ambdues hipòtesis no permeten aclarir encara l'origen d'aquestes manifes-

Caza de un macho cabrío. Cova Remigia, Ares del Maestrat.

Panel destruido y arrancado de la Cova dels Cavalls, tomado del estudio de H. Obermaier y P. Wernert (dibujo de B. Mellado).

tacions llevantines, doncs per bé que a la primera sembla comprensible i lògica una perduració i evolució de les cultures paleolítiques cap a les epipaleolítiques, cal senyalar que aquest procés no ha deixat de ser fins ara un moment fosc i poc conegut. Pel que fa a la segona hipòtesi, el seu possible origen neolític resulta també difícil de perfilar per la mateixa manca de dades, però és evident que certs temes i motius tenen una filiació cultural neolítica i possiblement introduïda des del Pròxim Orient.

Si ens fixem ara en els estils de les figures de La Valltorta, i busquem la seva correlació entre les hipòtesis de certs autors, trobarem que, segons E. Ripoll, aquestes figures podrien correspondre a un període comprès entre el 6.000 i el 4.000 a. C.; segons A. Beltrán, els mateixos estils estarien situats entre el 4.000 i el 2.000 a. C.; en canvi per a F. Jordá aquestes figures mostrarien un horitzó cultural més avançat, entre el 1.500 i el 700 a. C.

Respecte d'aquesta problemàtica em permetré comentar alguns dels resultats obtinguts a les excavacions realitzades a la comarca del Maestrat i que tenen interès per a emmarcar l'horitzó cultural i cronològic de les pintures de La Valltorta. La primera excavació que citaré va ser realitzada pel Servei de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Castelló de la Plana en el jaciment de La Cova Fosca, on van quedar al descobert dos nivells epipaleolítics datats per C14 entre un 7.510 i un 6.930. La segona excavació a la que em refereixo va ser feta en un dels abrics superior que vam descobrir mentre estudiàvem les pintures del Cingle de l'Ermita, dintre ja del conjunt pictogràfic de La Valltorta. En aquesta balma es va descobrir una interessant estació temporal que pertanyia a una petita banda de caçadors, a jutjar per la presència de dos nivells: un inferior aceràmic, només amb indústria lítica i sense restes de llars, i un altre superior amb ceràmica i una peça de bronze entre el utilatge. A la filiació cultural del material lític del Cingle de l'Ermita s'observa una florissant tradició epipaleolítica dins d'un contexte neo-eneolític.

Aquestes dues excavacions ens revelen l'existència de caçadors epipaleolítics a la regió, ja en el VI Mileni, amb una prolongada tradició fins el II Mileni. Si afegim a aquestes dades els materials recollits per l'Institut d'Estudis Catalans, podem observar que tant a les coves com als planells del barranc va prosseguir el poblament fins les etapes històriques.

Comentari final

Tots els qui treballem en aquest tema ens preguntem a quina etapa del Paleolític i en quines zones podria trobar-se la fase embrionària de l'Art Llevantí, si aquest art va ser homogeni en tota l'àrea que ocupa, i fins quina etapa van sobreviure els grups de caçadors-recol·lectors. Aquestes i moltes altres preguntes ens preocupen i encara no han trobat una resposta satisfactòria.

La nostra opinió és que els grups de caçadors de La Valltorta es van anar desenvolupant sense excessius canvis aparents, entre el VI i el III Mil·lenari a. C., desapareixent com a cultura caçadora pels contactes esdevinguts a la regió a partir del III Mil·lenari. No creiem que es pugui descartar el fet que aquests grups quedessin aïllats en zones interiors del Maes-

trat, perdent gran part de la seva identitat i vida tradicional, fins el I Mil·lenari.

Les escasses representacions esquemàtiques semblen posar punt final al procés pictogràfic de La Valltorta. Si resumíssim les característiques més significatives de La Valltorta, ens trobaríem amb:

A) *Predomini d'escenes cinegètiques*: Les representacions de La Valltorta expressen una població de clara personalitat caçadora, independent fins a cert punt de la resta del Mediterrani, almenys en el seu origen.

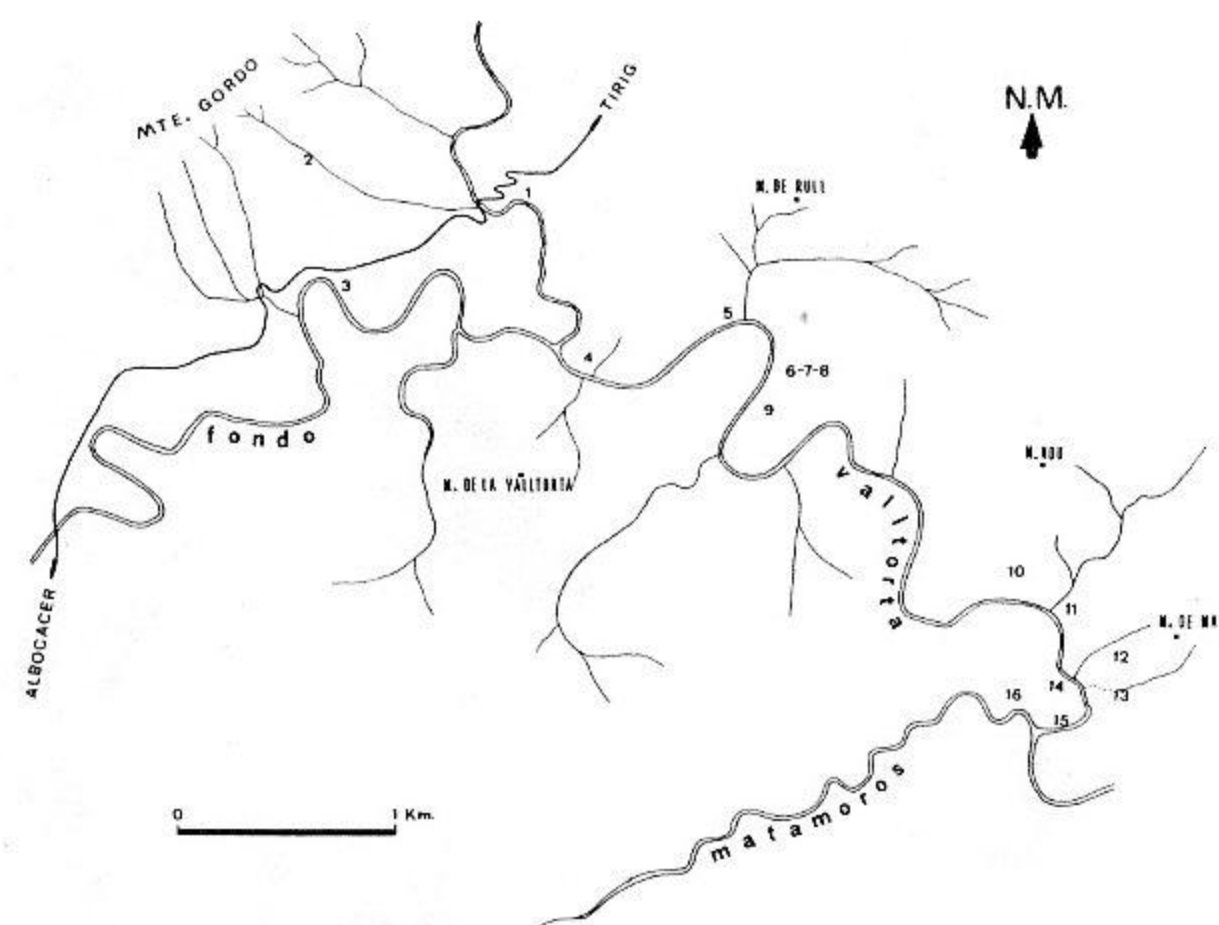
B) *Escassetat de temes de caràcter Neolític*: la introducció de motius i escenes de filiació oriental són rares a La Valltorta.

C) *Horitzó cultural*: De l'anàlisi de la temàtica es dedueix una cultura caçadora, de tradició paleolítica i amb una llarga perduració.

D) *Horitzó cronològic*: Tot i que és difícil de precisar la fase embrionària de l'Art Llevantí en general, en el cas del conjunt de La Valltorta creiem vàlid acceptar un origen epipaleolític, amb una perduració fins el III Mil·lenari i emparentat amb els conjunts llevantins més continentals, tal i com els descriu F. Forte, "culturalment epipaleolítics, neo-eneolítics e interiors".

No voldríem acabar sense convidar-vos abans a tots a una reflexió, i si és possible a un diàleg a través de la revista, sobre tots aquests aspectes culturals i cronològics d'aquest jaciment rupestre del polèmic Art Llevantí.

Nota. Està a punt d'apareixer una publicació monogràfica sobre el conjunt de La Valltorta, en la qual els abrics amb art rupestre són tractats junt amb el seu entorn geogràfic, humà i arqueològic. Aquesta monografia ha estat realitzada per 9 autors i editada per Edicions Castell de Barcelona. L'obra consta de 192 pàgines i unes 300 il·lustracions en color.

- 1) Les Coves de Ribasals o del Civil.
- 2) La Coveta de Montegordo.
- 3) El Cingle de l'Ermita.
- 4) La Cova dels Tollis Alts.
- 5) La Cova del Rull.
- 6) La Cova dels Cavalls.
- 7) La Cova de l'Arc.
- 8) L'Arc.
- 9) La Cova de la Taruga.
- 10) El Cingle del Mas d'En Josep.
- 11) La Cova Alta del Llidoner.
- 12) Les Calçades de Mata.
- 13) Les Coves de la Saltadora.
- 14) La Cova Gran del Puntal.
- 15) El Cingle dels Tollis del Puntal.
- 16) Les Covetes del Puntal.